

*Göç Yolunda Kaybolan Basat İle Göç Yolunda
Dünyaya Gelen Tepegöz'ün Günümüzde
Anlatılan Bir Varyantı Üzerine**

*On A Current Variant of Basat Who Got Lost on the Migration
Road and Tepegöz Who Was Born on the Migration Road*

Sinan GÖNEN**

ÖZET

Bilindiği üzere Oğuz kavmi düşmandan göç ederek kaçarken Basat'ı yolda kaybederler, onu bir aslan bulur ve büyütür. Yine, yaylaya çıkma zamanında Aruz'un çobanı Konur Koca Saru Çoban da bir peri ile ilişkiye girmesi sonucu Tepegöz dünyaya gelir. Bu iki kahramanın mücadelesi üzerine kurulu olan hikâyemizin, Giresun'un Şebinkarahisar ilçesi Kınık Köyü'nde yeni bir varyantı derlenmiştir. Bu makalede göç yolculuklarının ana motiflerini oluşturduğu hikâyemizin, günümüzde derlenen varyantıyla karşılaştırmalı incelemesi yapılacaktır.

ANAHTAR KELİMELER

Göç, Tepegöz, varyant, karşılaştırma.

ABSTRACT

As most know, the horde of Oguz lost Basat while they were immigrating cause of enemies' threaten. Then a lion founded him and grew him up. In the meanwhile, Konur Koca Saru Çoban involved with a nymph and Tepegöz came to world cause of this relation. A new variant of our story based on two heroes' struggles against each other has been compiled in Kınık Villiage of Şebinkarahisar Town, Giresun. In this article, we will compare between the story in which the main motif is immigration and the recently complied variant of it.

KEY WORDS

Immigration, Tepegöz, variant, comparison

** Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Tarihte insanoğlu farklı coğrafyaları kendisine yurt yapmakta aslında fazla zorlanmamıştır. Elbette coğrafyanın yurt yapılmasında, birçok destek unsuru gerekmiştir; ancak bu desteği kendinde gören ve milli birliğini sağlayan milletler için mekân sınırı günümüzdeki kadar keskin olmamıştır. Savaşla birlikte yeni mekânlara sahip olmanın ötesinde, bir de arkada göç etmeye zorlanan bir millet varsa mekân bulmak daha da öneme binmiştir. Türk tarihine baktığımızda dönem dönem göçlerle karşılaşırız. Ancak bu göçlerin daha çok fetih ağırlıklı olduğunu söylemeliyiz. Elbette güvenliğin dışında, suyun yetersizliği, kuraklık ve ona bağlı olarak hayvanların açlıkla karşı karşıya kalması da insanları göçe zorlayan sebepler olmuştur. Tarihte kavimler göçüyle başlayan İslam tarihinde hicret ve Türklerin batıya gelişleriyle devam eden göç örnekleri farklı coğrafyalarda hâlâ devam etmektedir.

Türklerin eski hayatlarına baktığımızda göçün sıradan, alışılan bir hayat gerçeği veya hayat tarzı olduğu görülecektir. Özellikle ilk dönemlerinde konargöçer bir hayat tarzına sahip olan Türkler göçle birlikte yaşamışlar, bu hayat tarzı yaylak ve kışlak hayatını ortaya çıkarmıştır.

“Türlerde hem yazlık, hem de kışlık oturma yerlerinin, ayrı ayrı değerleri vardır. Biri diğerini tamamlardı. ... Kışlık ve yazlık ev, her çağda ve her bölgede henüz önemini kaybetmemiştir. Ayrıca modern hayata girildikçe, böyle bir yaşama isteği, gittikçe de baskısını artırmaktadır. Türkler göç sözünü daha çok, kendi evine yakın olan bölgelere gidış ve geliş için kullanırdı. Büyük göçler, uzak bölgelerde yeni yurtlar aramak ve yurt edinmek mânâsına gelirdi ki, bu da çoğu zaman devlet eli ile, hiç olmazsa devletin ve ordunun himayesinde olurdu.” (Ögel 1991: 1-5).

Aslında yaylak ve kışlak hayatı da göçer hayat ile yerleşik hayat arasında duran bir hayat tarzıdır. At üzerinde zamanı hızlı akıtmaya çalışan ve bir mekâna bağlı olmaktansa göçerek ve dolayısıyla gezerek yaşamayı tercih eden bir anlayış, Anadolu da kendini yakın zamanlara kadar yürüklerle göstermiştir. Osmanlı'nın iskan politikaları neticesinde göç çizgisi Balkanlara kadar ulaşmış, son yüzyılda ise bu göç dalgası tersine dönmüştür.

En sade bir biçimiyle insanın yaşadığı mekanı değiştirmesi olarak tanımlayabileceğimiz göç, beraberinde olumlu ve olumsuz birçok şartla insanı karşılamıştır. Göç eden insanların yeni mekânlarında karşılaştıkları ortam da göç kadar önemlidir. Onların yeni mekânlarını benimsemeleri ve orayı memleket ola-

rak sahiplenmeleri o kadar kolay olmamıştır. Hele bir de onlar muhacir ya da göçmen olarak görülmüşse bu imajın kırılması nerdeyse imkansız hâle gelmiştir.

İnsanların kitleler hâlinde göç etmesi elbette kültürel özelliklerini yeni coğrafyalara taşımalarını kolaylaştırmıştır; ancak kültürün yeni coğrafyalar da yeni şekillere girmesine de zemin hazırlamıştır.

Göç algısı zamanla birlikte değişmiştir. Bugün ülkemizin bir ucundan bir ucuna daimi yerleşmek için göçülmesi ya da iş zorunluluğu adına yerleşilmesi, eski algılamaya biçimiyle görülmemektedir. Göç hafızalardaki sınırını ülkemizin sınırlarıyla çizmiştir. Artık ülke sınırlarının dışı göç olarak görülmektedir.

Böylesine geniş bir yelpazede etki gücüne sahip, insan ve millet hayatını derinden etkileyen bir olay etrafında sözlü kültür ürünlerinin şekillenmemesini elbette düşünemeyiz. Sözlü kültür ürünleri insanla var olan insanın geçmiş ve hâl birleşiminden doğan kültür düzeyinin dışavurumuyla yansıyan zenginliklerdir. O hâlde göç gibi bir olgunun özellikle sözlü kültür ürünlerinin hemen tamamına yansıdığını belirtmeliyiz.

Burada konumuz olan Dede Korkut hikâyelerinden Tepegöz anlatması da aslında göç motifi üzerine kurulmuştur. Zira, aşağıda da görüleceği üzere Basat düşmandan göç ederek kaçarken kaybedilmiş, yine Tepegöz'ün doğumu da yaylaya göçe bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Aşağıda, Tepegöz hikâyesinin günümüzde anlatılan bir varyantı, diğer varyantlarıyla ve hikâyenin aslıyla karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Ancak bilinmelidir ki, Dede Korkut hikâyelerinden tespit edilen dört tanesi (Bamsı Beyrek, Tepegöz, Deli Dumrul, Salur Kazan'ın evinin yağmalanması, Sakaoğlu 1998: 85) bugün masallaşmış durumda Anadolu'da anlatılmaktadır. Bunlar içerisinde bulunan Tepegöz'ün Türk dünyasında kültürel temelleri ve benzerleri olduğu gibi başka kültür dairelerinde de benzerleri bulunmaktadır.

Tepegöz üzerine anlatılan varyantlara geçmeden önce, kısaca hikâye hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Folklor alanında yapılan çalışmalar sonucu, bu konu [Basat tarafından Tepegöz'ün öldürülmesi] Yunanistan, İtalya, Fransa, Almanya, İskandinavya ülkelerinde, İslav Fin milletlerinde, Rus masallarında vardır; doğuda bin bir gece masallarında, Kafkasya'da, yakın doğuda ve Orta Asya'da iki yüzden çok varyantı tespit edilmiştir (Gökyay 2004: DXXXV). Türk dünyasında da Tepegöz

varyantları, Kazaklar (8), Kırgızlar (3), Türkmenler (1) ve Altay Türkleri (1) arasında bilinir (Gökyay 2004: DXLIII).

Tepegöz ile Homeros'un Odysseus adlı eserinin dokuzuncu rapsodisindeki kyklop Polyphemos arasında bağlantı kurulur. Bu konuda tartışmalar sürmektedir. Ancak, "Abdulkadir İnan er-Töştük Destanı'nda, nehirde görülen ciğerden bir canavarın (dev) çıktığını hatırlattıktan sonra Tepegöz'ün asla başkalarından alınma olmadığını şöyle bildiriyor: '...Artık 'Tepegöz' Oğuzlar Anadolu'ya geldikten sonra Yunan sikloplarından alınmış ve hikâyeye girmiş demeye mahal yoktur.'" (İnan 1925 Sakaoğlu 1998: 95'ten) diyerek konuya açıklık getirmiştir. Yine, bu konuda Gökyay, "Tepegöz menkıbesinin nereden çıktığı, nerden geldiği konusunun münakaşası bir sonuca bağlanamazsa da ilk kaynağının Türkler arasında bulunduğu söylenebilir. Dede Korkut kitabının öteki hikâyeleriyle Tepegöz hikâyesinin dil ve üslup yönünden bir ayrılığı yoktur." (Gökyay 2004: DXXXVII) diyerek konuyu bağlamıştır.

Aynı konuda Bahaeddin Ögel Er-Töştük destanı ile Tepegöz hikâyesini karşılaştırır ve "Dede Korkut'un ve Tepegöz hikâyesinin araştırılmasında başta gelen nokta, 'motiflerin sırası' ve diğer Türk destanlarındaki motiflere olan benzerliğidir. Ayrıca motiflerin eski Türk dini, inanışları ve gelenekleri ile bağdaşmasıdır. Aşağıda da görüleceği gibi, Dede Korkut'taki Tepegöz hikâyesini, Türklerin inanışları bakımından, açıklayıp yorumlayabilmek için, elimizde yeterli vesika vardır." diyerek hikâyenin Türk kültürüne ait olduğunu belirtir (Ögel 2006: 68).

A. ANADOLU'DAN DERLENEN TEPEGÖZ VARYANTLARI:

Ülkemizin farklı yerlerinde Tepegöz hikâyesi bilinmektedir. Aşağıda 21 Tepegöz varyantının derlemesinin tarafımızdan özetlenmiş şekilleri yer alacaktır.

1. *Atça köyü (Ankara/Nallıhan) metni:* İki oğul babası olan fakir adam çocuklarını ormana terk ettikten sonra, çocuklar ilerideki ışığa doğru giderler. Orada tek gözlü bir dev vardır. Dev ile çocuklar arasındaki mücadeleyi, orada bulunan yaralı adamın tavsiyesi ile çocuklar kazanırlar. Çocuklar ocakta bulunan şiş ile tek gözlü devin gözünü şişlerler. Koyun postlarının yardımıyla dışarı çıkıp kurutulurlar. Tepegöz ölür (Öztelli 1960: 2087).

2. *Kapullu köyü (Ankara/Beypazarı) metni:* Yukarıda verilen Atça köyü derlemesine benzemekle birlikte burada ormana bırakılan çocukları tek gözlü dev mağarasına götürür ve büyük çocuğu yer. Küçük çocuk ocaktaki şişlerden biri-

ni devin gözüne batırarak gözünü kör eder. Koyun postunun yardımıyla mağaradan dışarı çıkar. Tepegöz bağırarak ölür (Öztelli 1960: 2087-2088).

3. *Bayındır köyü (Çorum/Mecitözü) metni*: Biri kız, diğeri erkek olan ve ormana babaları tarafından bırakılan çocuklar tek gözlü deve misafir olurlar. Çocukların kaçması üzerine sihirli çizmeleriyle onları kovalayan devin çizmelerini dev uyurken çocuklar alıp mağaraya kaçarlar. Mağaradan koyun postunun yardımıyla kurtulurlar, dev de ölür (Öztelli 1960: 2088).

4. *Çatalçeşme köyü (Ankara/Bâlâ) metni*: İneklerden habersiz süt içen çocuklar üvey analarının yüzünden ormana bırakılırlar. Ormanda bir ses duyarlar ve tek gözlü devin evine giderler. Orada bir evde saklı kızın telkini üzerine bir ateş yakarlar ve ateşi Tepegöz'ün üzerine savururlar. Tepegöz yanar, çocuklar ve kız kurtulur (Öztelli 1960: 2088).

5. *Seciğen köyü (Çorum/Osmancık) metni*: Burada, yukarıdaki üvey ana ve çocukların ormana bırakılması motifi ortaktır. Çocuklar duman tüten yere gelirler. Orda tek gözlü, insan eti yiyen bir dev vardır. Çocuklar ondan kaçarlar. Dev dünyayı bir adımda dolaşan çizmeleri ile onları kovalarken, çocuklar onun çizmelerini çıkarırlar ve dev ölür (Öztelli 1960: 2088).

6. *Kise köyü (Çankırı/Ilgaz) metni*: Dağda demirden evi ve iki yüz koyunu olan Tepegöz'e ormanda yolunu kaybeden iki kardeş misafir olur. Yemekte insan etlerini görünce yemezler ve gece küçük kardeş ocaktaki kızgın demiri Tepegöz'ün gözüne basarak onu öldürür. Kardeşler koyunları da alarak kaçarlar (Öztelli 1960: 2088).

7. *Ordu'dan derlenen İki Avcı masalı*: İki avcı dağ adamının peşine düşer ve mağaraya girdiklerinde, dağ adamı kapıyı büyük bir taşla kapatır. Bir ateş yakarak avcının birini keser ve arkadaşına etini yedirmek ister. Dağ adamı uykuya daldığında diğeri avcı bir makası ateşte kızartarak dağ adamının gözüne saplar. Avcı dağ adamının elinden keçi postuna bürünerek kurtulur (Özyurt 1968: 4758).

8. *Ordu'dan derlenen Üç Kardeş masalı*: Üç kardeş ormana odun kesmeye gider. En küçüğünün odun kesmeye yanaşmaması üzerine akşama kalırlar. Gördükleri ışığa doğru gidince, Tepedengöz'ün evine misafir olurlar. Gece büyük kardeşler uyumasına rağmen en küçük uyumaz ve Tepedengöz'e isteklerini bildirir. Altına namazlık, pamuk ister. Tepedengöz'ü elekle ırmaktan su getirmeye gönderir. Bu arada çocuklar evlerine dönerler. En küçük tekrar Tepedengöz'ün evine namazlığını almaya gelir. Tepedengöz onu yakalar ve

öldürmek için bir torba içinde ağaca asar. O değnek bulmaya gittiğinde çocuk çuvaldan çıkarak çuvala Tepedengöz'ün danasını koyar. Tepedengöz kendi danasını öldürür. Çocuğun kavağın tepesine çıktığını görür ve oraya çıkmaya uğraşırken kızgın demirin üzerine oturur ve ölür (Özyurt 1968: 4758-4760).

9. *Artoin Yusufeli ilçesi Demirkent (Erkinis) köyünden derlenen Tepegözler masalı*: Üç kızı olan bir baba Araplar ile yapılacak savaşa çağrılır. Baba savaşa kendisi gitmez. Kızlarını sıra ile dener ve küçük kızını kendi bulduğu tay ile yerine savaşa gönderir. Küçük kız bir pehlivan kılığında tayının yardımıyla savaşta büyük başarılar elde eder. Padişahın kızıyla evlilikle ödüllendirilir. Pehlivanın (küçük kız) padişahın kızına sert davranması sonucu padişah hasta kılığına girerek pehlivandan aslan sütü ister. Atının yardımıyla aslan sütü getirir. Pehlivanın tavrında değişiklik olmaması sebebiyle şemçirak taşı istenir. Pehlivan kız, atının yardımıyla Tepegözlerin olduğu mağaraya gider, taşı getirirken Tepegözler onu kovalamaya başlar. Yine, atının yardımıyla onlardan kurtulur. Bu arada Tepegözlerin duasıyla kız iken erkek olur. Taşı getirir ve kırk gün kırk gece düğün yapılır (Özder 1968: 5070-5073).

10. *Ardahan'ın Posof ilçesinden derlenen Yamyam Hikâyesi metni*: 93 harbi sırasında yollarını Afrika ormanlarında kaybeden bir subay ile iki asker, yaban keçileri otlatan tek gözlü yamyam birinin inine giderler. Tek gözlü yamyam, insan bulduğunda insan, bulamadığında keçileri yer. O arada subayı yemesi üzerine askerlerden biri kamasını yamyamın tek gözüne saplar. Yamyam ne yaptığını bilmeden askerleri arar. Bu arada kapıdaki taşı açar ve askerler keçilerin postlarına sarınıp dışarı çıkarlar (Elçin 1965: 3875).

11. *Siirt'in Beşiri kasabasından derlenen Tekgözlü-Tepe metni*: Urfa'da Tekgözlü-Tepe adında tepesinde gözü olan zengin, siyah derili, upuzun bir adam varmış. Üç arkadaş Tekgözlü-Tepe'nin hayvanlarını çalmak için gittikleri mağarasında uyuyakalırlar. Tekgözlü-Tepe geldiğinde insan kokusunu alır, mağaranın kapısını kapatır. Hırsızları yakalar ve bir ateş yakar. İki hırsız şişe geçirerek yer. Üçüncü için ara verdiğinde, o kaptığı şişi Tekgözlü-Tepe'nin gözüne batırır. Bir teke keserek onun postuna girer ve Tekgözlü-Tepe'den kurtulur. Daha sonra Tekgözlü-Tepe'den kendini yakalamasını söyler. Görmeyen Tekgözlü-Tepe uçurumdan yuvarlanır ve ölür. Hırsız koyunlara ve keçilere sahip olur, köylüler de Tekgözlü-Tepe kurtulmuş olurlar (Elçin 1970: 5671).

12. *Kürtün'den (Gümüşhane) derlenen Çocuk ile Ayı masalı*: Dayısı ile keçi otlatan çocuğu bir ayı kaçıtır. Mağarada ayı uyurken gözlerine çocuk bıçakları saplar. Ayı mağaranın kapısında durarak bütün keçileri kontrol eder. Çocuk bir

keçi postuna bürünerek keçilerle birlikte dışarı çıkar ve mağaranın yukarisından bir kaya fırlatarak ayıyı öldürür (Sakaoğlu 1998: 109-110).

13. Erzurum Kumluyazı köyünden derlenen Teç Cözli Dev masalı: Yollarını kaybeden 14 kişi tek gözlü ve 20 tane koyun otlatan bir deve misafir olurlar. Orada tek gözlü dev her gün birini şişle kızartarak yer, diğerleri oradan çıkamayınca çok korkarlar. En son kalan, şişle devin gözünü kör eder, koyun postuna bürünür ve o sayede kaçarak memleketine döner (Sakaoğlu 1998: 447-449).

14. Konya'dan derlenen Tepegöz masalı: Günde 30 koyun ve bir insan yiyen bir dev vardır. Devi insan yememesi konusunda ikna edeler. O da kendisi hakkında ileri geri konuşan kişiyi yanına getirmelerini ister. O kişi Kel'dir. Onun sayesinde devin gözlerine kızgın demiri basarlar ve devi çukura atarak öldürürler (Sakaoğlu 1998: 451-454).

15. Gökpınar kasabasından (Çeltik/Konya) derlenen Tekgöz metni: Bir evin tek kızı odun toplamaya gider, yolunu kaybedince tek gözlü devlerden biri kızı alır, kaçır. Ava çıkan üç avcıyı mağarasına kapatan Tekgöz, avcılardan ikisini şişle kızartarak yer. Üçüncü avcı ateşteki şişi Tekgöz'ün gözüne batırır. Avcı koyunlardan birini keser, postuna girerek kurtulur. Ayrıca orada bulunan kızı da yanına alarak kaçır. Kaçarken Tekgözlerin en değerli eşyaları olan kaşık ve tarağı da yanlarına alırlar. Tekgözler onlara yaklaştığında sırayla kaşıkları ve tarakları atarak kurtulurlar. Kız ile avcı daha sonra evlenir (Sakaoğlu 1998: 455-457).

16. Konya'dan derlenen Tepegöz masalı: Kasabanın korkulu rüyası hâline gelen Tepegöz futbol oynayan Hasan'ı kaçıtır. Hasan'ın babası Tepegöz'den intikam almak için gider ve o uyurken kılıcını gözüne batırır. Gözünün acısıyla Hasan'ın babasını göle doğru kovalayan Tepegöz, gölde boğularak ölür (Sakaoğlu 1998: 459-460).

17. Konya Karatay'dan derlenen Tepegöz metni: Bir baba ile oğlu deniz kenarına balık avlamaya gider. Yakaladıkları büyük bir balığı denize bırakan oğlu, baba evlatlıktan reddeder. Çocuk evden ayrılınca bir arkadaş bulur. Bir çobanın evine misafir olurlar. Tepeden göz olan çoban bunlara koyun keser, ikramlarda bulunur. Gece şişle çocuklardan birini yer. Diğer çocuk, tepeden gözün gözüne şiş saplar. Koyun postuna girerek kurtulur. Ancak, tepeden gözün verdiği yüzükte tekrar ayakları kilitlenir, yakalanacağı sırada parmağını keserek yüzükten kurtulur ve kaçır (Sakaoğlu 1998: 461-464).

18. *Aydın'dan derlenen Tepegöz metni*: Çalışmaya giden üç arkadaşın yolu Tepegöz'e denk gelir. Karınları aç olduğu için ona misafir olurlar. O akşam Tepegöz'ün insan yediğini anlayınca ocaktaki şişleri içlerinden en cesaretli olan Coğur İmam Tepegöz'ün gözüne saplar. Koyunların arkasına sığınarak oradan kaçarlar (Sakaoğlu 1998: 465-467).

19. *İstanbul Kartal'dan derlenen Tepegöz masalı*: Askerde bilinmez bir yere esir düşen on kişiden dokuzu açlıktan ölür, biri sağ kalır. O kişi gördüğü koyunları takip ederek birkaç adam boyundaki gözleri tepesinde olan kişinin mağarasına girer. Orada o adamın her gün koyun yediğini görür. Uyurken gözlerinden birine ocakta kızdırdığı demiri saplar ve koyunların altına gizlenerek mağaradan kaçar (Sakaoğlu 1998: 469-470).

20. *Karahalil köyünden (Babaeski/Kırklareli) derlenen Tepegözler metni*: Dünyanın ucunu aramaya çıkan iki arkadaş insan yiyen Tepegözlere misafir olurlar. Misafirlerden aptal olanını gece tepegözler yerler. Akıllı olan ocakta kızdırdığı demiri tepegözlerin gözlerine sürer ve sabah koyunlar otlatmaya götürülürken oradan kaçar. Bir köye gelip orada gece bir cenazeyi bekler ve köpeklerin yardımıyla oradan da kurulur ve köyüne döner (Sakaoğlu 1998: 471-472).

21. *Kelle Göz (İğdır) masalı*: Babaları ölen üç kardeş bir ağanın hayvanlarına çobanlık yaptıkları sırada Kellegöz tarafından mağaraya kapatılırlar. Mağarada Kellegöz kardeşlerden ikisini yer ve üçüncü kardeş Rüstem, Kellegöz'ün gözüne kızgın şişleri batırır ve etli butlu bir öküzün butları arasında sabah mağaradan kaçar. Masalın devamı Rüstem'in başından geçen olaylarla ilgilidir (Gökyay 2004: DLIX-DLXI)

22. *Giresun'un Şebinkarahisar İlçesi Kınık köyünden Derlenen Yeni Tepegöz Metni*:

(Metni, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 3. sınıf öğrencisi Şeyma Senem Kurt tarafımıza anlatmış, ayrıca metni anneannesinden derlemiştir.)

[Dağ Adamı]

Bir dağ adamı varmış. Bu adamın tek gözü varmış. Dağ adamı her gün koyunları otlatır, sonra yine mağaraya geri dönermiş. İki er kişi de yolculuk yaparlarken geceye kalmışlar. "Şu çobana misafir olalım, şurda bak, ağıl var." demişler.

Neyse, bunlar mağarada dinlenmeye koyulmuşlar. Birazdan da dağ adamı içeri girince adamlar birbirlerine bakıp gizlenmişler. Dağ adamı insanoğlunun bir değışı imiş. Korkmuşlar.

Bu dağ adamı koyunları mağaraya koymuş, mağaranın ağzına da koca bir taş kapatmış. Dağ adamı bir ateş yakmış. Bir koyun kesmiş. Bu dağ adamının ocağında şişleri varmış. Koyunu şişlere takıp pişirmiş, yemiş. Adamlar çok korkmuşlar. Ne yapacaklarını düşünürlerken biri ses çıkarmış. Dağ adamı sesin geldiği yere bakınca orada iki insanın olduğunu görmüş. Başlamış dağ adamı ikisinin peşinden koşmaya. Yakalamış adamlardan birini, yemiş. Diğerini de biraz dinlendikten sonra yakalarını, demiş. Yaslanmış arkasına, kapamış gözünü. İnsanoğlu ateşin üstündeki kızgın şişleri alıp dağ adamının gözüne sokmuş ve gözünü kör etmiş. Buna çok kızmış, çok sinirlenmiş dağ adamı.

Sabah olmuş, dağ adamı hâlâ çok sinirli. O adamı yakalamaya kararlıymış. Koyunları dışarı teker teker bacaklarının arasından geçirip çıkarmaya karar vermiş, sabahınan koyunları teker teker çıkarmış. Adam da akşamki koyunun postunun altına girerek dağ adamından kurtulmuş.

Adam yollar aşmış, bir dal parçasına sarılıp atmış kendini nehre. Periler diyarına gelmiş. Burada bir güzel kıza âşık olmuş. Onunla evlenmiş. Bu periden üç tane çocuğu olmuş. Yıllar geçtikten sonra peri kıza, bu adam "Sen nerden buralara geldin, peri kızı anlat." demiş. Peri kızı da "Eğer anlatırsam kaybolurum, sen beni bulamazsın." demiş.

Adam ısrar etmiş, ne yapıp ne edip anlattırılmış. O vakit o peri kızı ordan kaybolmuş. Adamcağız kalakalmış tek başına." (Anlatan: Fatma Akkuş/Derleyen: Şeyma Senem Kurt).

*

B. Tepegöz Hikâyesinin Özeti

Bilindiği üzere Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikâyenin kısa özeti şöyledir: Oğuz kavmi düşmandan kaçarken yolda Aruz Koca'nın küçük çocuğunu düşürürler. Onu bir aslan bulup büyütür. Bir müddet sonra çocuk bulunur ve Dede Korkut çocuğa insanoğlu olduğunu hatırlatarak Basat adını verir. Bu arada yaylaya göç ederken Aruz'un çobanı Konur Koca Saru Çoban bir peri ile ilişkisi sonucu, bir yıl sonra Tepegöz dünyaya gelir. Tepegöz büyütülmesi için Aruz kocaya verilir, ancak Tepegöz dadıların emerken canını alır, ileri dönemlerde çocukların kulaklarını ve burunlarını yer, bunun üzerine Aruz tarafından kovanılır.

Annesi tarafından ok ve kılıç işlememesi için yüzük geçirilen Tepegöz bir dağa yerleşir ve büyük bir harami olur. Anlaşmak için Tepegöz Dede Korkut'tan günde iki adam ve 500 koyuna razı olur. Yemeğini pişirmek için de

Yünlü Koca ve Yapağulu Koca görevlendirilir. Tepegöz her evden sıra ile bir oğul yerken, sıra Kapak Kan'ın ikinci oğluna gelir. Kapak Kan'ın eşi Basat'tan yardım ister.

Basat Tepegöz ile karşılaşmaya gider. Basat'ın attığı okları sinek sanan Tepegöz, onu çizmesinin içine sokar. Oradan kurutulan Basat kocalardan onun sadece gözünde et olduğunu öğrenir ve süngüsünü ocakta kızdırarak gözüne basar. Tepegöz mağaranın kapısında durarak koyunları tek tek dışarı çıkarır. Basat bir koçun derisine girerek dışarı çıkar. Tepegöz onu yakalamak için yüzüğünü verir, ancak yine yakalayamaz. Hazinesini vermek amacıyla soktuğu kümbetten de Basat kurtulur. Mağaranın kapısında gelip giden kılıcı yerinden alan Basat, Tepegöz'ün boynunu vurur. Oğuzların şenliği ve Dede Korkut'un duasıyla hikâye son bulur (Ergin 1997: 206-215).

*

C. Derleme Metinlerinin Karşılaştırılması:

Dede Korkut Kitabı'ndaki esas metinle derlenen masallar bazı farklar içerir. Öncelikle derlenen metinler tarafımızdan okunarak değerlendirilmiş ve hemen tamamı masal özelliğini taşıyan anlatmalardır. Metinlerindeki kurgu bütünlüğü hikâye ile uyuşmamaktadır. Masallar insanların Tepegöz'ün tuzağına düşmeleri ve Tepegöz'ün gözüne kızgın şişin batırılması üzerine kurulmuştur. Yine, hikâyede olduğu gibi derlenen masallarda Tepegöz'ün doğumundan bahsedilmez.

a. Tepegöz'ün adı: Anadolu'dan derlenen metinlerin adları genellikle Tepegöz'le ilgilidir. Ancak bazı metinlerde yer alan yaratıkların adı farklı şekillerde de karşımıza çıkar. Burada dikkat çekici husus, bazı metinlerin başında Tepegöz'den dev olarak bahsedilirken, metinlerin sonuna doğru yaratığın ismi Tepegöz olarak da geçmektedir. Bu adlandırmalara bakacak olursak;

Tepegöz	: 1, 2, 4, 6, 16, 18
Tepegözler	: 9, 20
Tepedengöz	: 8, 17
Tek göz	: 15
Tek gözlü dev	: 3, 5, 13
Dağ Adamı	: 7, 22
Tekgözlü-Tepe	: 11
Tek gözlü yamyam	: 10

Kelle Göz	: 21
Dev	: 14
Ayı	: 12
Gözleri tepesinde olan kişi:	19

b. Tepegöz'ün Şekli:

1. Deve benzediği metinler: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21.

2. İnsana benzediği metinler: 7, 22 (tek gözlü dağ adamı), 10 (tek gözlü yamyam biri), 11 (Tepesinde gözü olan zengin, siyah derili, upuzun bir adam), 17 (Tepeden göz olan çoban), 19 (birkaç adam boyundaki gözleri tepesinde olan kişi)

3. Hayvana benzediği metin: 12 (ayı)

c. Tepegöz'ün işi: Tepegöz metinlerin genelinde çobanlık yapar. Önünde koyunları ya da keçileri vardır. İnsan eti yer ve insan kokusu alır. Kurbanlarını misafirperver gözükererek tuzağına düşürür. Mağarasının kapısını büyük kaya kütleleriyle kapatır.

ç. Tepegöz'ün göz sayısı: Metinlerin genelinde Tepegöz'ün tek gözü olduğundan bahsedilir. Ancak bazı metinlerde Tepegöz'ün göz sayısı ikidir (14, 19)

ç. Tepegöz'ün sayısı: Metinlerde genellikle Tepegöz tek başına yer alırken, bazı metinlerde birden fazla Tepegöz'den bahsedilir (9, 15, 20).

d. Tepegözün yaşadığı yer: Mağara, demirden ev (6), ev (4, 8)

e. Tepegözün sihirli eşyaları: Sihirli çizmesi (3, 5), kaşıkları ve tarakları (15), yüzük (17)

f. Tepegözün Sonu:

1. Gözüne kızgın şiş batırılır: 1, 2, 11, 13, 15, 17, 18, 21, 22.

2. Gözüne kızgın makas batırılır: 7.

3. Bıçaklar saplanır: 12.

4. Kızgın demir saplanır: 6, 14, 19, 20.

5. Gözüne kılıç batırılır: 16.

6. Gözüne kama saplanır: 10.

Gözüne batırılan kesicilerden sonra ya da hiçbir kesici batırılmadan Tepegöz'ün sonu bazı masallarımızda şöyle açıklanır:

Üzerine ateş savrulur ve Tepegöz ölür	: 4
Sihirli çizmesi alınca Tepegöz ölür	: 3, 5
Tepegöz kızgın demirin üzerine oturur ve ölür	: 8
Tepegöz uçurumdan yuvarlanır ve ölür	: 11
Tepegöz (ayı)'ün üzerine kaya fırlatılır ve ölür	: 12
Tepegöz çukura düşürülür ve ölür	: 14
Tepegöz gölde boğulur ve ölür	: 16

g. Tepegöz'den Kurtulma Şekilleri:

1. Koyun postuna bürünerek : 1, 2, 3, 13, 17, 18, 22
2. Keçi postuna bürünerek : 7, 10, 11, 12.
3. Etlı, butlu iri bir öküzün budu arasında saklanarak: 21

ğ. Tepegöz'ün gözüne metinlerde genellikle bir kişi şişi batırır ve bu kişinin adı belirtilmezken, bazılarında Kel (14), Coğur İmam (18), Rüstem (21) ve Hasan'ın babası (16) olarak geçer. Sadece bir metinde (1) Tepegöz'ün gözüne iki kişi şiş batırır.

h. Tepegöz'ün tuzağına düşürdüğü insanlara karşı tavrı: Metinlerde insanlar Tepegöz'ün bulunduğu yere çaresiz kalmaları sonucu gittikleri olduğu gibi, Tepegöz'ün insanları tuzağa düşürdüğü de olur. Tepegöz insanlar mağarasına geldiğinde büyük kayalarla kapıyı kapatır ve ateşi yakar. Hatta öyle olur ki misafirperverlik gösterme adına insan etleriyle süslenmiş pilav ve yemekler ikram eder. Ancak Tepegöz'ün niyeti misafirlerini yemektir. Aşağıda, Tepegöz'ün misafirlerine gösterdiği davranışın sonuçları görülmektedir:

- a. Yanına gelen iki kişiden birini yer : 2, 7, 17, 20, 22.
- b. Yanına gelen üç kişiden birini yer : 10.
- c. Yanına gelen üç kişiden ikisini yer : 11,15, 21.
- ç. Yanına gelen 14 kişiden 13'ünü yer : 13.
- d. Tepegöz kendisi bir çocuk kaçıtır : 16

Ç. Derlemelerin Tepegöz Hikâyesiyle Karşılaştırılması:

a. Derlenen metinlerde hikayenin baş tarafı yoktur. Yani, Basat'ın kayboluşundan, Tepegöz'ün doğumundan, büyümesinden ve Aruz'un evinden kovuluşundan bahsedilmez. Yine, Tepegöz'ün yemeğini yapacak kişiler metinlerde gözükmez. Dede Korkut gibi bir bilge kişi de metinler yoktur.

b. Derlenen metinlerin bazılarında Tepegöz'ü öldürenler çeşitli kişilerden (kız, yaralı adam) yardım alırlar. Hikâyede de Basat kocalardan onun sadece gözünde et olduğu ipucunu almıştır.

c. Derlenen metinlerin genelinde hikâyemizle ortak olmak üzere Tepegöz insan ve hayvan yemektir. Tepegöz hikâyemizde yol kesen harami olarak görülürken, derlenen metinlerde genel olarak dağda yaşayan bir çoban olarak görülür.

ç. Derlenen metinlerin genelinde Tepegöz'ü kahramanlar bilerek ve isteyerek öldürmeye gitmezler. Bazen onun mağarasına farkında olmadan girdikleri gibi, bazen de o, insanları tuzağa düşür. Oysa hikâyemizde Basat isteyerek Tepegöz'ü öldürmeye gitmiştir.

d. Derlenen metinlerin genelinde ve hikâyemizde Tepegöz'ün gözüne kızgın demir, şiş vb. sokulmuştur. Tepegöz mağaranın kapısını açmış ve hayvanları kontrol ederek dışarıya çıkarmıştır. Sonuçta kahraman hayvan postuna bürünerek mağaradan çıkmıştır.

e. Metinlerin dördünde Tepegöz'ün sihirli eşyalarından (sihirli çizmesi (3, 5), kaşıkları ve tarakları (15), yüzük (17)) bahsedilir. Hikâyemizde de Tepegöz'ün sihirli yüzüğü ve onun canını alacak kılıç görülmektedir.

f. Hikâyemizin sonunda Tepegöz ölür ve hikaye mutlu biter. Derlenen metinlerin bazılarında Tepegöz ölür, bazılarında ise Tepegözün akıbetinden bahsedilmez. Ancak bazı metinlerde onun gözüne şiş sokan kahraman köyüne, memleketine döner veya evlenir.

*

Türk sözlü kültür ürünlerinin zamana ve mekâna değişimine karşı gösterdiği direnç aslında kültür ürünlerimize gösterdiğimiz bağlılıkla özdeşir.

Dede Korkut hikâyelerinin günümüzde halk arasında derlenmesi, ayrıca bize hikâyelerin ne kadar sevildiğini ve benimsendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Türk sözlü kültür anlatmaları yüzyılları aşarak, zaman ve mekân sınırına âdeta meydan okuyarak bağlı olduğu kültür dairesi içinde bugünlere gelmiştir. Öyle ki yukarıda da görüleceği üzere bir anlatma zaman ve mekân değişimine ayak uydurmakta fazla zorlanmamıştır. Elbette derlenen metinler masaldır. Anlatmanın geçmişte destan olup, daha sonra halk hikâyesine ve bugün derlemeleriyle masala dönüşmesi doğal karşılanması gereken husustur.

Dede Korkut hikâyelerini her okuduğumda yeni bir şeyleri öğretmesi Fuat Köprülü'nün Dede Korkut Kitabı'nın önemiyle ilgili derslerinde söylediği, "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar. " (Ergin 2001: 5) sözünü bir kere daha hatırlatmaktadır. ©

KAYNAKLAR

- ELÇİN, Şükrü (1965), "Dede Korkut'tan Varyantlar: Tepegöz'ün Poshof Rivayeti", *Türk Folklor Araştırmaları*, 9 (195), Ekim, 3875.
- ELÇİN, Şükrü (1970), "Tepegöz'ün Beşiri Varyantı", *Türk Folklor Araştırmaları*, 12 (252), Temmuz, 5671.
- ERGİN, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (2001), *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2004), *Dedem Korkutun Kitabı*, İstanbul.
- İNAN, Abdulkadir (1925), *Kitab-ı Dede Korkut Hakkında*, *Türkiyat Mecmuası*, C. 1, 219.
- ÖGEL, Bahaeddin (1991), *Türk Kültür Tarihine Giriş I*, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (2006), *Türk Mitolojisi II*, Ankara.
- ÖZDER, M. Adil, (1968), "Yusufeli'nden Bir Masal: Tepegözler", *Türk Folklor Araştırmaları*, 11 (230), Eylül, 5070-5073.
- ÖZTELLİ, Cahit (1960), "Yaşayan Dede Korkut Tepegöz", *Türk Folklor Araştırmaları*, 6 (127), Şubat, 2087-2088.
- ÖZYURT, Mehmet (1968), "Tepegöz Hikâyelerinin Karadeniz Varyantları", *Türk Folklor Araştırmaları*, 11 (226), Mayıs, 4758.
- SAKAOĞLU, Saim (1998), *Dede Korkut Kitabı / İncelemeler, Derlemeler, Aktarmalar I*, Konya.
- Not:** Giresun'un Şebinkarahisar ilçesi Kınık köyünden derlenen Tepegöz metni (22), Şeyma Senem Kurt tarafından 12 Aralık 2009 tarihinde Fatma Akkuş (Yaşı 67, ilkokul mezunu, metni abilerinden dinlemiş ve Giresun Şebinkarahisar ilçesi Kınık Köyü'nde yaşamaktadır.)'tan derlenmiştir.